

Rott Nándor és kora

A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között

A veszprémi egyházmegye múltjából 36.

ROTT NÁNDOR ÉS KORA
A KATOLIKUS EGYHÁZ 1918–1919-BEN
ÉS
A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

*A veszprémi Szaléziánumban
2019. március 21-én és augusztus 29-én
rendezett konferenciák előadásai*

Szerkesztette
Karlinszky Balázs – Varga Tibor László

Veszprém, 2020

A kötet előkészítését és megjelenését támogatta

nka
Nemzeti Kulturális Alap

VESZPRÉMI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR

Az összefoglalókat fordította
Karlinszky Balázs, Tóth Krisztina, Urbán Erzsébet

Borítótervezés, nyomdai előkészítés
Gáty István

A borítón Rott Nándor püspök látható.
(VFL IX.3.a. nr. 20.)

HU ISBN 978-615-81349-3-4
HU ISSN 0238-7190

© A tanulmányok szerzői
© Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2020

Kiadja a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár
Felelős kiadó: Dr. Takáts István
Nyomdai munkálatok: OOK-Press Nyomda, Veszprém
Megjelent 300 példányban

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
--------------	---

I. A KATOLIKUS EGYHÁZ 1918–1919-BEN

A kommün a *historia domusok*ban

Csibi Norbert

A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG LOKÁLIS EGYHÁZI RECEPCIÓJA. 1919 A PÉCSI EGYHÁZMEGYE PLÉBÁNIÁINAK <i>HISTORIA DOMUSAIBAN</i>	9
---	---

Varga Mátyás

1919 A SZÉKESFEHÉRVÁRI EGYHÁZMEGYÉS <i>HISTORIA DOMUSOK</i> TÜKRÉBEN	43
--	----

Varga Tibor László

TANÁCSKÖZTÁRSASÁG A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉS <i>HISTORIA DOMUSOK</i> TÜKRÉBEN.....	59
---	----

Közösségi életutak

Boros Zoltán

PANNONHALMA 1919	89
------------------------	----

Karlinszky Balázs

A VESZPRÉMI VÁR A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG NAPJAIBAN	123
---	-----

Tengely Adrienn

„...LEGYETEK TEHÁT OKOSAK, MINT A KÍGYÓK, ÉS SZELÍDEK, MINT A GALAMBOK.” A MÁRIANOSZTRAI ZÁRDA MEGPRÓBÁLTATÁSAI 1919-BEN	139
--	-----

Egyéni életutak

Bakó Balázs

A MIKES JÁNOS SZOMBATHELYI PÜSPÖK ELLENI ELJÁRÁS ÉS FOGSÁGA A KOMMÜN IDEJÉN.....	161
---	-----

Mózessy Gergely

NAGY KÁROLY ÜGYÉNEK HISTORIOGRÁFIÁJA	179
--	-----

Tóth Krisztina

„HAZA HADSEREG NÉLKÜL, HADSEREG ERKÖLCS NÉLKÜL ÖSSZEOMLIK.” ZADRAVECZ ISTVÁN OFM MEMORANDUMA	195
---	-----

Varga Lajos

A KÉT JÁSZKARAJENŐI PAP MEGGYILKOLÁSA 1919-BEN	217
--	-----

II. ROTT NÁNDOR PÜSPÖKSÉGE (1917–1939)

Egyházkormányzat

Karlinszky Balázs

RÉTEGPASZTORÁCIÓ A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN (1919–1939).....229

Sági György

EGYHÁZKÖZSÉGEK MEGALKÍTÁSA A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE
TERÜLETÉN ROTT NÁNDOR PÜSPÖKSÉGE IDEJÉN.....245

Tengely Adrienn

PRO LEGE ET GREGE – A TÖRVÉNYÉRT ÉS A NYÁJÉRT.
ROTT PÜSPÖK TEVÉKENYSÉGE AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM
IDŐSZAKÁBAN.....273

Tóth Krisztina

A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG GAZDÁLKODÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT293

Kapcsolati háló

Balogh Margit

ROTT NÁNDOR VESZPRÉMI PÜSPÖK ÉS PEHM JÓZSEF
ZALAEGERSZEGI APÁTPLÉBÁNOS KAPCSOLATA..... 319

Tóth Tamás

A PÁPAI MAGYAR INTÉZET ALAPÍTÓ REKTORA: LUTTOR FERENC.....347

Mecenatúra

Simon Anna

SZÉKESEGYHÁZI ÖRÖKSÉG.
AZ ÁTÉPÍTETT SZÉKESEGYHÁZ ÉS NÉHÁNY BERENDEZÉSI TÁRGYA
ROTT NÁNDOR PÜSPÖKSÉGE IDEJÉN.....365

Urbán Erzsébet

TEMPLOMÉPÍTÉSZET A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT
A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG TERÜLETÉN.....387

Varga Tibor László

PÜSPÖKI GYŰJTEMÉNYEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT.....405

Tóth Tamás

A PÁPAI MAGYAR INTÉZET ALAPÍTÓ REKTORA:
LUTTOR FERENC

Államiságunk kezdeteitől fogva folyamatos volt a magyar egyházi jelenlét Rómában, ahogyan erre – többek között – az egészen 1776-ig fennálló római magyar zarándokház és a hozzá tartozó nemzeti templom emlékei is emlékeztetik az arra járót.

Magyar papnevelés és papi továbbképzés az Örök Városban

A reformáció és az oszmán előrenyomulás miatt kétszeresen is megtépázott Magyar Királyság területéről a katolikus püspökök lassan kezdtek klerikusokat küldeni az Örök Városba.¹ Mivel saját papnevelő intézetünk nem volt, először az 1552-ben alapított *Collegium Germanicum*ba irányították a kispapokat, majd a német kollégium egykori növendéke, a devecesteri származású jezsuita Szántó (Arator) István buzgalmának köszönhetően 1579-ben létrejött a magyar kollégium, a *Collegium Hungaricum*.² Végül XIII. Gergely pápa (Ugo Buoncompagni, 1572–1585) 1580. április 13-án, az *Ita sunt humanae conditio bullájával* megalapította a ma is működő *Collegium Germanicum et Hungaricumot*. Az egyesítés elsősorban racionális szempontok miatt valósult meg, bár van néhány olyan vélemény, amely szerint az okot a Szántó vagy a magyarok iránti ellenszenvben kell inkább keresni. Tény, hogy Szántó a 16. századi magyarországi történelmi eseményeket is szem előtt tartva kifejezetten ellenezte a Germanicum egyesítését a Hungaricummal, mert – ahogy Báthory István erdélyi fejedelem (1571–1586) és lengyel király (1575–1586) a varsói nuncius előtt kijelentette – „a tűz a vízzel könnyebben egyesül, mint a magyar a némettel”. 1773-ban XIV. Kelemen pápa (Gian Vincenzo Antonio Ganganelli, 1769–1774) feloszlatta a jezsuita rendet. A domonkosok átvették ugyan az intézmény irányítását, de a jozefinizmus hatására a kollégium 1782-re kiürült. 1818-ban újranyílt ugyan, de magyarok csak 1844-től kezdtek újra érkezni.

¹ TÓTH, 2012. 137–139.

² VÖ. LÁZÁR, 2013.

A kollégium eme második, 19. században induló korszakának egyik kiemelkedő alakja a moráviai származású Rott Nándor veszprémi püspök (1917–1939). Az Anyakönyv tanúsága szerint 1890 őszén érkezett meg Rómába Simor János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek (1867–1891) ajánlásával.³ Az Örök Városban szentelték pappá 1896. október 28-án, majd a következő év nyarán filozófiai és teológiai doktorátussal a zsebében tért haza.

A *Germanicum et Hungaricum* súlya és jelentősége a 19. században megváltozott, ugyanis ez az időszak a római tanulmányok szempontjából új igényekkel lépett fel, és ekkorra már Európa legtöbb országában, így Magyarországon is voltak jól működő teológiai fakultások, amelyek magas színvonalú képzést nyújtottak. Az otthoni papnevelő intézetek azonban értelemszerűen nem nyújthatták a *romanitas* sajátos élményét, így a római papnevelés ügye, ha megváltozott formában, de továbbra is fontos maradt, hiszen ekkor merült fel a már felszentelt papok római továbbképzésének és itteni kutatásaik elősegítésének kérdése.

Amikor 1881-ben megnyitották a Vatikáni Titkos Levéltárat (mai nevén Vatikáni Apostoli Levéltár), az elsők között alakult meg a Magyar Történeti Intézet, amelyben az egyházat érintő kutatási témáknak értelemszerűen kulcs szerep jutott.⁴ A Történeti Intézet fő megszervezője Fraknói (Frankl) Vilmos (1843–1924) történetíró, nagyváradi kanonok volt, aki az új intézmény céljaira saját költségén építtetett villát Rómában. Neves itt kutató történetírók, köztük a későbbi egyháztörténet-professzor Lukcsics József (veszprémi egyházmegye) nevét említhetjük ehelyütt.

Luttor Ferenc és a Pápai Magyar Intézet

Amikor a magyar állam 1927-ben megvásárolta az Örök Város központjában, a via Giulia 1. szám alatt álló patinás Falconieri-palotát, a megalakuló Római Magyar Akadémia tovább vitte Fraknói örökségét⁵, kezdettől fogva helyet biztosítva az egyházi szekciónak is, amely az 1928/1929-es tanévben kezdte meg működését.⁶ Az itáliai barokk meghatározó építész, Francesco Borromini (1599–1667) nevéhez fűződő épületben működő, kezdetben a Római Magyar Akadémiához tartozó, egyházi, papi osztályként, illetve kollégiumként vagy *collegium*ként is említett szekció lett a magyar papi továbbképzés fő helyszíne. Az Intézet első vezetője a veszprémi egyházmegyes Luttor Ferenc volt. A Balaton-felvidéken mint a balatonfüredi plébánia megszervezőjeként és az úgyne-

³ MAGH 268–269.

⁴ Vö. TUSOR, 2004.

⁵ A Fraknói-villa ajándékozási szerződése: PMIL 89/1952. Budapest, 1913. szept. 24. Közjegyző által hitelesítve: Róma, 1952. dec. 12. Vö. TÓTH, 2017. 17–26.

⁶ Vö. PMIL Törzslapok 1. doboz

vezett piros templom építtetőjeként emlékeznek rá, azonban amikor ez utóbbi 1927-ben elkészült, püspöke, Rott Nándor engedélyével Rómába került, és az akkor szerveződő papi kollégium első vezetője lett. A formálódó kollégiumi életre a *superior*, Luttor Ferenc – aki 1928-tól Magyarország Szentszéki Követségének kánonjogi tanácsosa is volt⁷ – természetesen nagy hatást gyakorolt. Tevékenységének vizsgálata nélkül a magyar papi továbbképzés római központjának kezdetei alig lennének érthetőek. Korábban ő maga is tanult Rómában, a *Santa Maria dell'Anima* papi kollégiumának lakójaként. A korabeli dokumentumok tanúsága szerint legtöbbször a *superior*, azaz előjáró címmel szerepel az első években, de például a papi osztály főnökének, később igazgatónak is titulálták.⁸ A rektori címet csak az 1940-es pápai alapítást követően viselte.

A Falconieri-palota második emeletén található, sajátos jellege miatt kezdetől fogva nagymértékben autonóm papi osztály hamar az önállóodás útjára lépett. Ennek oka az volt, hogy a papi életforma és napirend nagymértékben különbözött a világi ösztöndíjasok időbeosztásától. Luttor Ferenc kezdetől fogva a papi közösség úgynevezett kegyes házzá alakításán, a *domus pia* státus elérésén fáradozott.⁹ Javasatait figyelembe véve Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek (1927–1945) és Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) tárgyalásokat folytattak egymással. A neves egyházjogász bíboros érsek átdolgozta a tervezetet, majd a kultuszminisztérium 1930. szeptember 30-án elfogadta azt.¹⁰

A következő lépés a papi kollégium kiterjesztése volt az egész második emeletre, amelyre a szabályzatban megállapított nagyobb ösztöndíjas létszám elhelyezhetősége, de a nagyobb fegyelem és a nyugodtabb munka miatt is szükség volt.¹¹ Közben Luttor Ferencnek sikerült elérnie az osztályon belüli egyházi élet központját jelentő, a házon belüli szentmisékre és más szertartásokra is alkalmas, úgynevezett félig nyilvános státuszú kápolna engedélyeztetését. XI. Piusz pápa (Achille Ratti, 1922–1939) illetékes általános helynöke, Francesco Marchetti Selvaggiani bíboros 1931. november 17-én kelt engedélyével hagyta jóvá az *oratorium semipublicumot*.¹²

Nem sokkal ezután egy olyan, régóta áhított fordulat következett be, amely a papi osztály jövője szempontjából fontos, előremutató döntésnek bizonyult. Luttor Ferenc javasatait figyelembe véve Hóman Bálint vallás- és közoktatás-

⁷ Rott Nándor veszprémi püspök engedélyével 1928. máj. 1-től került a Külügyminisztérium szerződéses alkalmazásába. A püspök ugyanezzel a hatállyal mentette fel Luttor Ferencet a balatonfüredi plébánia vezetése alól. VFL I.1.44.a. 1148/1928.

⁸ Vö. PMI levéltár.

⁹ BEKE, 1998. 70–71.

¹⁰ A tervek kidolgozása során a nem sokkal korábban alapított Pápai Lengyel Egyházi Intézet és a Holland Kollégium szabályzatait is figyelembe vették. PMIL 6/1939. Pro memoria.

¹¹ BEKE, 1998. 71–72.

¹² PMIL 9/1931. A Római Vikariátus engedélye. Róma, 1931. nov. 17.

ügyi miniszter (1932–1938, 1939–1942) 1935. december 29-én kelt rendelete 1936. január 1-i hatállyal „a római Collegium Hungaricumban elhelyezett papi kollégium adminisztratív, pénzügyi és helyszíni szempontból való teljes szétválasztását” határozta el.¹³

Bár Luttor Ferenc – ekkor már apostoli protonotárius is – felterjesztésére a Római Vikariátus 1938. február 8-i dátummal engedélyt adott a kápolnában az Oltáriszentség őrzésére,¹⁴ az intézmény kánonjogi helyzete továbbra is bizonytalan volt. Egy évvel később azonban ez a kérdés is megoldódott, mivel a Szemináriumok és Tanulmányi Intézetek Kongregációja (mai nevén Katolikus Nevelés Kongregációja) Serédi Jusztinián előterjesztése alapján 1939. június 8-án az Intézetet felvette a római egyházi kollégiumok, illetve kegyes házak (*domus pia*) közé. Ezzel az intézmény elnyerte a régóta vágyott kánonjogi önállóságot Római Magyar Papi Kollégium (*Collegium Ecclesiasticum Hungarorum in Urbe*) néven.¹⁵

A már említett Serédi Jusztiniánon kívül többek között Horthy Miklósné, Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius, Bangha Béla jezsuita, de Gömbös Gyula és Teleki Pál is jártak az intézményben.¹⁶ Az 1938-as szentévben sok magyar püspök érkezett Rómába, akik ugyancsak ellátogattak a via Juliára.¹⁷

Az első, 1928/29-es évfolyamban kilenc növendéket találunk, köztük olyanokat, mint Koudela Géza (Esztergomi Főegyházmegye) és Werner Alajos (Szombathelyi Egyházmegye) egyházzeneszek, vagy Ijjas (Ikotity) József (Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye), későbbi kalocsai érsek.¹⁸ A veszprémi egyházmegyések közül Luttor idejében Justh (Just) István (1929–1930), akit később a hírhedt Olty Vilmos tanácsa koncepciós perben elítélt, az egyházzenesz Teller (Talabér) Frigyes (1932–1935), Németh Antal (1936–1939), illetve az egyháztörténész Balogh József (1940–1942)¹⁹ tanult a papi kollégiumban. A papi osztály vezetője emellett igyekezett papi hivatást választó rokonán is segíteni. A székesfehérvári egyházmegyes Luttor Ferenc több éven keresztül hasonló nevű rokona előljárói lakásán lakott minisztériumi engedéllyel, és végzett Rómában jogi tanulmányokat.²⁰

¹³ PMIL 10/1935. Budapest, 1935. dec. 29. Hivatalos másolat.

¹⁴ Uo. 6/1938. Róma, 1938. febr. 8.

¹⁵ PMIL, PMI Története. *Constitutiones Collegii Ecclesiastici seu Domus Piae Hungarorum in Urbe*. Róma, 1939. jún. 8., Krisztus Legszentebb Teste ünnepén.

¹⁶ Vö. PMIL 11/1932. Luttor Ferenc superior Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Róma, 1932. nov. 14. A levél Gömbös Gyulának a Collegium Hungaricumban tett látogatásáról beszél, ami az egész palotát jelenti, uo. 1937. Jelentés az 1936/1937-es akadémiai évről, uo. 30/1938. Jelentés az 1937/1938-as akadémiai évről, uo. 57/1939. Jelentés az 1938/1939-es akadémiai évről, uo. 43/1940. Jelentés az 1939/1940-es akadémiai évről.

¹⁷ Uo. 57/1939. Jelentés az 1938/1939-es akadémiai évről.

¹⁸ PMIL, Törzslapok. A római Kir[ályi]. magyar Akadémia papi osztályának megbeszélései. 1929[–1948].

¹⁹ Vö. [N.N.], 1950.

²⁰ PMIL 6/1933. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) tudomásul vette Luttor

A Római Magyar Papi Kollégium 1939. június 8-án ugyan kánonjogi önállóságot kapott, de csak ideiglenes, öt évre szóló szabályzata volt.²¹ A következő évben döntő változás véglegesítette a kollégium státuszát. Serédi Jusztinián bíboros előterjesztésének és közreműködésének köszönhetően az illetékes Szemináriumok és Tanulmányi Intézetek Kongregációja XII. Piusz pápa (Eugenio Pacelli, 1939–1958) nevében és tekintélyével megalapította a Pápai Magyar Egyházi Intézetet (*Pontificium Institutum Ecclesiasticum Hungaricum in Urbe*), amelyet köznyelvi elnevezéssel ma Pápai Magyar Intézetnek, azaz PMI-nek is neveznek. Az alapító dekrétum 1940. július 16-án, Kármel-hegyi Boldogasszony ünnepén kelt.²²

Luttor Ferenc a politikai viharok idején

Bár volt, aki azt gondolhatta, hogy egy magyar intézmény a második világháború (1939–1945) idején talán az Örök Városban van a legnagyobb biztonságban, hiszen a szövetséges Berlin–Róma-tengely egyik illesztőpontjában volt található, azonban az Olasz Királyság 1943-ban kilépett a háborúból, a németek pedig megszállták Rómát.²³ Magyarország ekkor hazarendelte nemcsak politikai, hanem kulturális képviselőit is.

Így Luttor Ferenc felelős vezetőként egyedül maradt a Római Magyar Akadémiának és a Pápai Magyar Intézetnek otthont adó Falconieri-palotában. Vatikánváros Állam Kormányzósága 1943. szeptember 25-i keltezéssel olasz és német kétnyelvű iratban igazolta, hogy az Intézet a Szemináriumok és Tanulmányi Intézmények Kongregációjától függ, így csak annak engedélyével lehet átkutatni vagy lefoglalni.²⁴ Mivel a Vatikán semlegességét a németek továbbra is garantálták, és a Kongregációnak természetesen nem állt szándékában ilyen engedélyt kiadni, az igazolás lényegében védett házzá minő-

Ferenc elhelyezését a superior magánlakásán. Budapest, 1933. okt. 1., uo. 2/1935. A VKM engedélyezi Luttor Ferenc elhelyezését a superior magánlakásán. Budapest, 1935. szept. 13., uo. 17/1936. Jelentés az 1935/1936-os akadémiai évről., uo. 30/1938. Jelentés az 1937/1938-as akadémiai évről.

²¹ PMIL, PMI Története. *Constitutiones Collegii Ecclesiastici seu Domus Piae Hungarorum in Urbe*. Róma, 1939. jún. 8., Krisztus Legszentebb Teste ünnepén.

²² Az eredeti dekrétum Péterffy Gedeon távozása idején tűnt el (vö. PMIL 24/1951. Levelezés Péterffy Gedeon és Mester István között. Suoth Bend–Róma, 1951. okt.–dec.), így kértek egy másolatot a Szemináriumok és Tanulmányi Intézetek Kongregációjától (uo. 30/1952. Mester István helyettes igazgató levele Giuseppe Pizzardo bíboros prefektusnak. [Róma], 1952. jún. 10.). A Kongregáció hamarosan küldött egy autentikus példányt (uo. 35/1952. Giuseppe Pizzardo bíboros prefektus levele Mester István „pap” részére címezve. Róma, 1952. jún. 16.).

²³ CSORBA, 1998. 76.

²⁴ PMIL 1943. Vatikánváros Állam kormányzójának tanúsítványa. Vatikánváros, 1943. szept. 25. Ellenjegyzés Reiner Stahel vezérőrnagy, német parancsnok nevében.

sítette át a magára hagyott épületet, amelynek ideiglenes igazgatását 1944. január 1-től Luttor rektor hivatalosan is átvette.²⁵ Apor Gábor szentszéki követ 1944. június 6-ig, Róma felszabadításáig a kormányzó személyes kérésére a helyén maradt, de az ő távozásával egyetlen Rómában tartózkodó diplomataként, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri rangban, július 22-től²⁶ a követi feladatokat is ellátta.²⁷ Ugyanaznap költözött át a Vatikánba, amely akkor más követségeknek is ideiglenes otthont adott.²⁸ A Szentszék kérésére azonban – eltérően a bevett diplomáciai szokásoktól – nem nevezte magát ideiglenes ügyvivőnek.

Néhány eddig nem ismert dokumentum Luttor Ferenc hagyatékából²⁹ talán segít megérteni az akkor kialakult bonyolult helyzetet. Először is megállapítható az, hogy a legfontosabb vatikáni tisztségviselőkkel végig kapcsolatban állt, és ez a kapcsolat a háború végét követően is fennmaradt, egészen Rómából való távozásáig. Egyik legfőbb kapcsolódási pontja Giovanni Battista Montini érsek, államtitkár-helyettes, a későbbi VI. Pál pápa (1963–1978) volt. Montinival való kapcsolatáról a követi feladat átvételét követően, 1944. augusztus 10-én ír.³⁰ A levél címzettje Sztójay Döme miniszterelnök-külgügyminiszter (1944. március 22. – augusztus 29.), akinek utasítására válaszolva számol be a Rómában kialakult helyzetről. Luttor Ferenc hivatalát valóban a német megszállás után alakult német bábkormány idején vette át, de a levélből az is kiderül, hogy Luttor elkötelezett volt Horthy Miklós kormányzó (1920–1944) iránt. Így ír: „Montini Őexcellenciája, ki az eucharisztikus kongresszus alkalmából velem együtt kíséerte a pápa Őszentségét, s most a legbefolyásosabb embernek számít a Vatikánban, nagy szeretettel van nemzetünk iránt, s Kormányzó Urunkról a legnagyobb hódolattal beszél mindenkor. Vele egészen bizalmasan tudok beszélni minden kérdésről.”³¹

Mivel a Sztójay-kormány idején indult meg az izraelita lakosság tömeges deportálása, egy másik, ugyancsak a miniszterelnök-külgügyminiszternek címzett táviratában jelezte a Vatikán fájaldalmát és meglepettségét a Magyar-

²⁵ Uo. 2/1947. Átvételi jegyzőkönyv. Róma, 1947. jan. 15.

²⁶ PMIL LFF 49. Luttor Ferenc levele Porzezinsky úrhoz. Vatikánváros, 1945. jún. 7.

²⁷ Vö. PMIL 1/1945. Luttor Ferenc magyar királyi követ, a Római Magyar Akadémia igazgatójának levele a svéd királyi követségnek. Vatikánváros, 1945. jan. 10.

²⁸ PMIL LFF 48. 17/44. Pol. Vatikánváros, 1944. aug. 10.

²⁹ PMIL LFF. Luttor Ferenc Fondként ehelyütt egy érdekes sorsú anyagra hivatkozunk. Luttor rektor bizonyos iratokat kiemelt a PMI levéltárából, és magával vitte azokat, feltehetőleg önmaga védelmére, hogy szükség esetén ezekkel bizonyíthassa – elsősorban az 1944–1945-ös események kapcsán – saját ártatlanságát. Az iratok később Békés Gellért hagyatékával Pannonthalmára kerültek. Somorjai Ádám történész, bencés szerzetes hívta fel rá a figyelmet, illetve ő írta át, 1-től 107-ig számozva a dokumentumok szövegeit. Az eredeti anyag, amire itt LFF-ként hivatkozunk, 2017-ben a PMI-be került vissza, amikor e sorok írója ott rektor volt, és aki ezúton is szeretné kifejezni köszönetét Ádám atyának.

³⁰ Uo. 48. 17/44. Pol. Vatikánváros, 1944. aug. 10.

³¹ Uo.

országokon ekkor alkalmazott zsidórendeletek szigora miatt, egyben kérte azok lehetséges mérséklését.³²

Ebben a nehéz időszakban, 1944 második felében Luttor Ferenc többször találkozott magával XII. Piusz pápával, akit szintén jól ismert korábról. Nem sokkal Horthy lemondása előtt, 1944. szeptember 12-én fogadta a Szentatya, ahogyan az Hennyey Gusztáv külügyminiszternek (1944. augusztus 29. – október 15.) – őt a nyilasok később letartóztatták – küldött baráti hangvételű táviratából kiderül.³³ A mellékelt részletes beszámoló³⁴ szerint beszélgettek a szovjet-román elöretörésről, így arról is, hogy a szövetségesek Európa Magyarországot is magában foglaló részét a szovjet érdekszférába utalták ennek minden következményével együtt. Ezen kívül szóba került többek között az erdélyi helyzet, a Sztójay-kormány politikája, de a pápa érdeklődött a kormányzó és családja felől is. Horthyt a feljegyzés szerint XII. Piusz nagyra tartotta.

1944. december 31-én ismét fogadta őt a Szentatya.³⁵ A pápa követte a magyarországi eseményeket, tudott a véres harcokról és a szovjet veszélyről is. Budapestre szívesen emlékezett az 1938-as eucharisztikus kongresszus miatt is. A pápa újfent érdeklődött a kormányzó és családja felől, akiknek hollétéről Rómában ekkor semmit sem tudtak. Kiderült az is, hogy egy esetleges kommunista hatalomátvétel esetére az egyházfőnek nem voltak illúziói a nuncius lehetséges kiutasításával és a magyarországi egyházi helyzet további alakulásával kapcsolatban. Ezen a kihallgatáson szóba került Luttor Ferenc személyes helyzete, amelyből kiderült, hogy Luttor a nyilas Szálasi Ferenc kormányát (1944. október 16.–1945. március 28.), amely Horthy Miklós sikertelen kiugrási kísérlete és lemondása után, puccsal került hatalomra, sosem ismerte el. Erről ő maga így ír az egykorú feljegyzésében: „A magam jogi helyzetét illetőleg Szentatya érdeklődésére kifejtettem, hogy mint eddig, úgy ezután is teljesen a szentszéki államtitkárság direktíváira hagyatkozom, s amint semmiképpen nem tettem hűségesküt vagy bármily nyilatkozatot a nemzetiszocialista Szálasi-kormánynak, úgy most is bevárom, míg a debreceni ideiglenes kormány a nunciussal érintkezést kap, és ennek alapján a Szentszék dönt állásfoglalását illetőleg, ami majd az én állásfoglalásomat is meghatározza.”³⁶

Néhány nappal később, 1945. január 5-én fogadta őt Domenico Tardini, a Rendkívüli Ügyek Kongregációjának titkára („külügyminiszter”), akit Luttor egykorú feljegyzése helyettes államtitkárnak nevez.³⁷ Tardini elmondta neki,

³² „[...] aggiungo mia osservazione che circoli competenti vaticani palesano sorpresa dolorosa per esecuzione inasprita delle leggi razziali e prego moderazione possibile stop”. PMIL LFF 48. d. Távirat. Sztójay Döme miniszterelnök úr, Budapest.

³³ PMIL LFF 46. 48/44. Távirat Hennyey Gusztáv külügyminiszter úr Óecsja.

³⁴ Uo. Kihallgatáson XII. Piusz pápánál. 1944. szept. 12.

³⁵ Uo. 47. 1/45. Karácsonyi audienciám a Szentatyánál. 1944. dec. 31.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

hogy a Szentszék Berlinbe és Washingtonba jegyzéket küldött, amelyben a hadviselő feleket – a Szovjetuniót az Egyesült Államokon keresztül – arra kérte, hogy „hogyan Budapestet nyílt városként hagyják ki a hadműveletekből”, azonban a jegyzékre nem érkezett válasz. Itt is szóba került Luttor személyes jogi helyzete. Tardini a feljegyzés szerint ezt közölte vele: az „eddigi okos és korrekt vonalamat folytassam, mert így a Szentszék bármely eshetőségre is mindig mögöttem fog állani, annál is inkább, mert papi karakterem ezt megkönnyíti.”³⁸

1945. február 24-én, egy a berni nuncius útján, talán báró Apor Gábornak („Követ Uram”) küldött levelében kifejti, hogy azért vállalta a feladatot, mert „nem áll a magyar katolikus egyház érdekében sem a diplomáciai összeköttetés de facto való megszakítása”.³⁹ Ebben a levélben is megerősíti, hogy a „szélsőjobboldali kormányzattal” soha nem vette fel kapcsolatot.

A Szentszék 1945 tavaszát követően is kapcsolatban maradt vele, vatikáni lakóhelyét sem kellett feladnia. Luttor Ferenc igyekezett közbenjárni többek érdekében, kötelességének tartotta magyar menekültekkel való törődést,⁴⁰ de a Szent Korona sorsa felől is aggódott. Luttor Ferenc hagyatékában Montini több eredeti levele is jelzi, hogy a Szentszék közvetített az amerikai hatóságoknál a magyar államiság legfontosabb jelképe ügyében,⁴¹ és a helyzet megértéséhez pedig Luttor Ferenc szolgáltatott támpontokat.⁴²

1945. december 31-én, a pápai kihallgatást követően azt írta egy levélben: „A demokratikus magyar kormány rendelkezésére állok szívesen továbbra is bármely külügyi beosztásban. A nyilasokat nem szolgáltam egy pillanatig sem, nyugodtan nézek igazolásom elé; fizetést sem tőlük, sem a svájci követi tanácstól nem kaptam tavaly október óta. Főleg a magyar menekültek ügyeivel foglalkozom, s vatikáni és amerikai segítséggel szereztem számukra segítségeket.”⁴³

Ennek ellenére sorsa hamarosan megpecsételődött. A Római Magyar Akadémiának és a Pápai Magyar Intézetnek is otthont adó Falconieri-palota falain belül villámgyorsan megkezdődött a baloldali átrendeződés. Kardos Tibor, az Akadémia új igazgatója (1946–1949) igyekezett mielőbb végleg eltávolítani Luttor Ferencet, aki ekkor még mindig a Vatikánvárosban lakott, de egyben a pápai intézet rektora is ő volt.⁴⁴ Amikor arra keresünk magyarázatot, miért

³⁸ Uo.

³⁹ Uo. 34. Vatikán-állam, 1945. febr. 24. A berni nuncius útján elküldve 945. III/1.

⁴⁰ Pl. uo. 11. Vatikánváros, 1945. dec. 31. „Kedves Doktor Úr!”.

⁴¹ Uo. 20. a). 112237/SA. Dal Vaticano, il 30 marzo 1946. 123423/SA. Dal Vaticano, il 28 agosto 1946.

⁴² Uo. La Sacra Corona Ungherese. Kísérőlevél: Città del Vaticano, 4 aprile 1946. Montini Sostitutónak.

⁴³ Uo. 11. Vatikánváros, 1945. dec. 31. „Kedves Doktor Úr!”.

⁴⁴ CSORBA, 1998. 76.

maradt Rómában a politikai helyzet változásai után is, Csorba László feltételezésének is igazat adhatunk, aki szerint „a lehetséges végső pillanatig ott akart maradni szellemi gyermeke, a Pápai Magyar Egyházi Intézet közelében”⁴⁵.

A váltás azonban elkerülhetetlen volt, ezt maga Luttor is elfogadta. Az új hercegprímás, Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek (1945–1974) bizalmából Luttor egykori római növendéke, Péterffy Gedeon mint igazgató követte a rektori székben (1947–1951). Az Intézet átadására 1947. január 15-én került sor.⁴⁶ Luttor Ferenc 1947. július 14-én már Buenos Airesből írt utódának: „Örömmel hallom, hogy szépen kiépíti pozícióját és folytatja hagyományainkat; és ez fontos is, mert minden intézmény annyit ér, amennyi hagyományt tud teremteni”⁴⁷.

Péterffy Gedeon utóda is kapcsolatban állt Luttor Ferencsel. Mester István helyettes igazgató (1951–1953) levelezett vele a Falconieri-palotán belüli „osztályharc” idején, néhány információt kért tőle a palota és benne a Pápai Magyar Intézet jogi helyzetét tisztázandó.⁴⁸ 1953 áprilisában „Feri bácsi” szívesen válaszolt,⁴⁹ de tanúságtételét közjegyző előtt már nem tudta megerősíteni, mivel időközben, április 28-án elhunyt.⁵⁰

Életének 1944–1945 közötti szakasza miatt személye vita tárgya még ma is. Luttor Ferenc ekkor végig a helyén maradt, ebben különbözött a többi Rómában élő diplomatától. Elfogadta a követi posztot, mivel ő maradt az egyetlen szolgálatban lévő magyar diplomata a városban. Döntésében közre játszott, hogy elsősorban katolikus pap volt: ki akart tartani az általa létrehozott Pápai Magyar Intézet mellett, és ki szerette volna használni kitűnő szentszéki kapcsolatait. Úgy gondolta, hogy úgy tudja legjobban egyházát és hazáját szolgálni, ha kapocs marad a Szentszék és Magyarország között. A hagyatékában

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ PMIL 2/1947. Átvételi jegyzőkönyv. Róma, 1947. jan. 15. A jegyzőkönyv szerint is a háborús helyzetből adódóan Luttor Ferencnek komoly összeggel tartozott az Intézet. (A szöbeszéd szerint Luttor Balatonfüreden komoly adósságot hagyott maga után, mikor 1928-ben Rómába ment.)

⁴⁷ PMIL 1947. Péterffy–Luttor levelezés 1947/1948.

⁴⁸ Uo. 77/1952. Mester István helyettes igazgató Luttor Ferenc volt rektornak. 1952 októbere [?]. Az idézetet szerkesztve adjuk közre.

⁴⁹ Uo. 24/1953. Luttor Ferenc volt rektor Mester István helyettes igazgatónak. Buenos Aires, 1953. ápr. 7.

⁵⁰ Uo. 48/1953. Mester István helyettes igazgató Luttor Ferenc volt rektornak. [Róma], 1953. ápr. 19. Mester István levelében Várady Imre bolognai professzorra hivatkozik, aki szerint a Falconieri-palota 5 és fél milliós vételárából 2 milliót fizettek az Egyháznak fenntartott Vallásalapból. Várady Imre – aki 1927 decembere és 1936 januárja közt volt az akadémia titkára – később közjegyző előtt azt nyilatkozta, hogy az 5.700.000 lírás vételár jelentős része a Vallásalapból származott, amely felett a gróf Klebelsberg Kunó vezette Vallás- és Közoktatási Minisztérium és a Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás vezette Magyar Katolikus Egyház közösen rendelkezett. Bologna, 1953. július 4. – Luttor Ferenc 1953. április 28-án hunyt el Buenos Airesben. uo. 30/1953., uo. 48/1953.

található dokumentumok szerint a Vatikán támogatta ebbéli törekvéseit, és az iránta való töretlen bizalom jele, hogy 1945 után is kapcsolatban maradtak vele. Luttor 1944-es döntése nagy szerepet játszott abban, hogy élete a háború után tragikus fordulatot vett, és itthon a kommunista hatalomátvételnél emiatt is nemkívánatos személlyé vált. Korábban elismert egyház vezető volt, többszörös püspökjelölt⁵¹, mégis száműzetésben kellett meghalnia a messzi Argentínában, mint az ottani magyar angolkisasszonyok intézetének lelki igazgatója, jótevője. Remélhető, hogy idővel egyre jobban előtérbe kerül életének egésze, egyháza és hazája iránti elkötelezettség, lelkiismeretes szolgálata, ezzel pedig a róla alkotott történelmi kép is finomodik.

Függelék

Luttor Ferenc két kihallgatása XII. Piusz pápánál a Luttor Ferenc Fondból

1. PMIL LFF 46. Luttor Ferenc beszámolója a XII. Piusz pápánál tett kihallgatásról, 1944. szeptember 12.

48/44.⁵²

Kihallgatáson XII. Piusz pápánál
1944. szeptember 12-én

A meghívót tévedésből a magyar akadémián levő és az udvarmesteri hivatal altisztjei által túlságosan megszokott címekre vitték, de szerencsére behozták a kihallgatás napján délelőtt 11 órára, úgy, hogy nehézség nélkül pontos lehettem. Déli 12 órakor volt Myron Taylor amerikai elnöki külön megbízott (nagyköveti ranggal) kihallgatása után, kivel bemenet előtt az ajtóban kézfogással üdvözlöttük is egymást. A háromszoros térdhajtás után Őszentsége leültetett és fátyolos hangon szólt: Povera Ungheria!⁵³ Ráfeleltem, hogy Magyarország éppen a nagy túlerővel előkészített orosz-román megtámadás előtt áll, mire pápa felelt: lo sappiamo dai giornali e siamo molto preoccupati. Una nazione così nobile, così religiosa, così cavalleresca e adesso chi sa quante devastazioni

⁵¹ Szombathely (1939): A magyar kormány második jelöltje. A püspök Grósz József (1939–1943) lett. Győr (1940–1941): Serédi és a magyar kormány első jelöltje. A püspök Apor Vilmos (1941–1945) lett. Szatmár (1941–1942): Serédi jelöléséről nincs adat, a magyar kormány első jelöltje. A püspök Scheffler János (1942–1952) lett. Vác (1942): A magyar kormány jelöltje. A püspök Pétery József (1942–1967) lett. Csíky, 2015. 138–139.

⁵² A PMIL eredeti számozása (Luttor Ferenc által a PMI levéltárából kiemelve). Gépírással készült feljegyzés, amelyet szerkesztve adunk közre.

⁵³ „Szegény Magyarország!”.

dovrà soffrire!⁵⁴ Mondottam erre, hogy az orosz sistema nemigen ismer könnyörületet, pusztít, deportál, gázol, hogy azután ráeressze agitátorait a megfélemlített népre, és igyekezik megszavaztatni a szovjetet, ami egyenlő a magyar nemzet pusztulásával. A pápa itt utalt a román eseményekre, hol hasonló processzus van folyamatban. Én erre a vett információk szerint utaltam arra, hogy magyar kormány mindent megtett, hogy román nemzet a közös bajban ne élezze ki a helyzetet, de nekik egyetlen összefogó gondolatuk van, s ez Erdély teljes birtoklása! Pápa itt célzást tett az erdélyi magyar településre, a székelyekre, s említette többször felvetett népcserét. Mire én utaltam arra, hogy a székely népet nehéz faragott kapuitól, templomaitól, temetőitől elválasztani, hiszen ott minden családnak megvan a helyi történelme. Említettem, hogy a kongresszus idején bemutattam a királyi vár udvarán egy székely csoportot, mely az akkor még megszállott Erdélyből és Bukovinából jött fel. Pápa őszentsége mosolyogva mondotta, hogy a csoport komolysága, tisztelettudó fegyelme és mély vallásossága feledhetetlen élménye maradt mindenkor! Beszült Őszentsége a német birodalom megtámadásáról is; kifejezte azon nézetét, hogy erősen meg kellene különböztetni a pártot és a népet: a nép [Iv] szorgalmas, komoly, vallásos és fegyelmezett. Csodálkozásának adott kifejezést, hogy bírják az ellenállást a sok anyagi és ember-veszteség után. Mondottam, bizonyára azzal magyarázható ez, hogy minden német katona külön is, együtt is képviseli a katonai fegyelmet és szervezettséget, s felsőbb parancs nélkül is küzd és cselekszik. Szentatya helyeselte ezen megállapításomat, és említette, hogy – míg valahonnan el nem tiltották – az áldásért jövő német tisztek és katonák igen nagy örömet szereztek neki éppen nagyon tisztességes viselkedésükkel és gondolkodásukkal. Mosolyogva helyeselt a pápa, mikor mondtam, hogy talán a híresztelések indították arra a pártot, hogy letiltsa az audienciák látogatását, melyek szerint a német katonák el akarják hurcolni a pápát és a bíborosokat Németországba, s megjegyezte, hogy ilyen híreszteléseket jelentettek neki német részről is. Jún. 5. óta az egyesült hatalmak katonái ezrével keresik fel naponta, és igen rendesen viselkednek az audienciákon! Mondottam erre, bár az angol-szász hivatalos körök is ilyen tiszteletet és megértést mutatnának a pápa békeakciójával szemben! Itt felhasználtam az alkalmat, újra kitértem az orosz megszállás lehetőségére. Említettem, hogy helytállani látszó információm szerint mindegy, hogy Apor,⁵⁵ vagy bárki más, milyen akciót kezd – ez csak reklámnak kell! –, az angol-amerikai hatalmak bennünket kiszolgáltattak az oroszoknak, s igaz lesz, hogy a Danzig-Trieszt-i vonaltól keletre minden bolsevizálásra van ítélve! Ekkor így folytattam: mi sia permesso di umiliare una supplica a Vostra Santità! Nel caso dell'occupazione

⁵⁴ „Tudjuk az újságokból és nagyon aggódunk. Egy ilyen nemes nemzet, ilyen vallásos, ilyen lovagias, és most ki tudja, mekkora pusztulást kell elszenvednie?”

⁵⁵ Apor Gábor volt szentszéki magyar követ (1939–1944).

rusza dell'Ungheria faccia – per Suo intervento valoroso – presso gli Alleati che, questi impongano il loro controllo alle truppe russe occupanti perchè, altrimenti l'Ungheria con tutte le sue tradizioni religiose e storiche, con tutti i suoi meriti per la civiltà europea cristiana sarà spedita!⁵⁶ A Szentatya kissé megütközve kérdezte: allora Lei crede che l'Ungheria non potrà difendersi contro i russi!?⁵⁷ mire én: potrà resistere una settimana, anche un mese e deve fare ogni sforzo per difendersi, le forze avversarie sono però così immense e i mezzi tanto superiori numericamente ed anche in qualità ai nostri che temo una sconfitta. Malgrado tutto l'eroismo dei nostri soldati e benché la nazione senta proprio molto tale guerra contro il bolscevismo e contro i rumeni!⁵⁸ [2r] Itt elmondottam, hogy a Sztojaj-kormány⁵⁹ nagy nehézsége, mint a hivatalos informáló sürgönyökből következtettem rá, abban állt, hogy lehetetlennek vélte az ellenállást, és erre az erdélyi képviselők lemondtak immunitásukról és önként beálltak a hadseregbe akár közkatonának; tehát ellenállás van és pedig átértzett erős! Érdeklődött a Szentatya Horthy Miklós kormányzó úr és családja felől; mondtam, hogy tudtommal egészségileg jól van főméltóságú urunk, de természetesen nagyon lesújthatja a mai helyzet őt is. Mire Szentatya: Povero Reggente un uomo così nobile e cavalleresco dovrà sentire molto il disagio dopo aver rimesso in 20 anni l'Ungheria in piedi e assicuratele un benessere spirituale, morale e materiale! Tutto potrà crollare adesso!⁶⁰ Ismét kértem itt a Szentatyát, hogy imádságával és békemunkájával támogassa a magyar nemzetet, amit szívesen ígért is! Utaltam arra, hogy Kormányzó Urunk a legutóbbi tisztavatáson főleg a lovagiasságot és példaadást kötötte az új hadnagyok szívére. Az utolsó információ sürgönyből vett adatokat is közöltem Szentatyánkkal, melyek szerint magyar sajtó teljes terjedelmében hozta a pápai beszédet, s hogy különösen a szociális igazságról és az igazságos és megbékéltető békéről mondott szavai voltak igen nagy hatással a magyar közvéleményre. Pápa mondotta, el kellett mondanunk a beszédet, hogy ne vádolhassanak Bennünket, hogy nem emeltük fel szavunkat a legnagyobb háborús és diplomáciai krízis idején; bár hallgatná meg a Mindenható annyi

⁵⁶ „Legyen szabad alázatosan kérnem valamit Szentségedtől! Abban az esetben, ha az oroszok elfoglalnák Magyarországot – az Ön értékes közbenjárására – a szövetségesek mindenképpen ellenőrizték az elfoglaló orosz csapatokat, máskülönben Magyarország minden vallási és történelmi hagyományával, minden, az európai keresztény civilizációért tett érdemeivel együtt elveszik!”.

⁵⁷ „Ez azt jelenti, hogy Ön azt hiszi, Magyarország nem fogja tudni magát megvédeni az oroszoktól!”.

⁵⁸ „Egy hétig ellen tud állni, egy hónapig is, és mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy megvédje magát, az ellenséges erők azonban oly nagyok, oly számbeli és minőségi fölényben vannak a mieinkhez képest, hogy félek a vereségtől. A katonáink minden hősiessége és annak ellenére, hogy a nemzet annyira érzi ezt a háborút a bolsevizmus és románok ellen!”.

⁵⁹ Sztójaj Dóme kormánya: 1944. márc. 22. – aug. 29.

⁶⁰ „Szegény Kormányzó, egy annyira nemes és lovagias ember, akiknek annyit kell nélkülöznie, miután 20 év alatt talpra állította Magyarországot, és lelki, erkölcsi és anyagi jólétet biztosított számára! Mindennek most el kell vesznie!”.

ártatlan szenvedő ember imádságát, s adná meg az igaz megbékélést! Néhány kedves, egészségem és a Vatikánban töltött idő felől való kérdés után a Szentatyá – hivatkozással a várakozó katonákra – búcsút intett, felhatalmazva, hogy kormányzói családra – kinek legutóbbi gyászát igen élénk szívvel sajnálja még mindig –, továbbá a nemzet vezetőire s az egész magyar népre adott áldását Magyarországra közvetítem. Az audiencia 20 percig tartott.

2. PMIL, LFF 47. Luttor Ferenc magyar királyi követ, ügyvivő karácsonyi audienciája a Szentatyánál, 1944. december 31.

1/45.⁶¹

Karácsonyi audienciám a Szentatyánál
1944. december 31.

Pápa őszentsége délelőtt 11 óra 10 perckor fogadott könyvtárszobájában. Szertartásos térdhajtások és kézcsók után helyet kínált meg íróasztala mellett. Kissé fáradtnak látszott, de kedvesen mosolygott, s csak akkor borult el tekintete, mikor Budapest utcai harcairól esett a szó. Megkíséreltünk mindent, mondotta, de nem hallgatnak ránk! Elmondtuk karácsonyi szózatunkat is, mondotta tovább, s a Gondviselésre hagyatkozunk, mert az emberek elvakultak és süketek, csak bosszúra gondolnak. Micsoda pusztulás mindenütt, s micsoda borzalmak jönnek még ezután. Majd érdeklődött az ideiglenes kormány⁶² iránt, melyet Debrecenben állítottak. Mondottam, hogy ez újra kemény lecke volt a szövetséges hatalmaknak, melyek csak hirdetik a négy⁶³ szabadságot és a demokratikus eszméket, de csak egyet néznek, a maguk érdekeit és a katonai sikert: lám a szovjet bizonyos alkotmányos látszatot ad a politikájának, először nemzetgyűlést hívatott egybe a meglevő kamarák kiküldötteinek választása alapján, s aztán alakított kormányt, mintegy a nemzetgyűlés akarata szerint. Ha nem is volt őszinte ez az alkotmányosdi, arra jó tanulságul szolgált, hogy meglássuk, mit csinál majd Németországban is, ha egyszer majd oda is bejut seregeivel. S ennek következménye Európa elbolszevizálása lesz, ami az egyházra is nagy csapást jelent, nemcsak a demokráciákra. Mondottam, hogy ez a mostani magyar kormány ugyan nagyobb részében kiváló emberekből áll, kiktől távol áll minden radikális és osztályuralmi tendencia, de – szólt közbe őszentsége – Románia példája mutatja,

⁶¹ A PMIL eredeti számozása (Luttor Ferenc által a PMI levéltárából kiemelve). Gépírással készült feljegyzés, amelyet szerkesztve adunk közre.

⁶² Dálnoki Miklós Béla Ideiglenes Nemzeti Kormány: 1944. dec. 22.–1945. nov. 15.

⁶³ Helyesen: nagy.

hogy az ilyen kormány csak arra jó, hogy a fegyverszüneti feltételeket átvegye és elfogadtassa a néppel, aztán majd jön valami ürüggyel a kormányválságok sorozata, míg végre egészen kommunista kormányt alakítanak, mely aztán megkezdi a radikális belpolitikát is. A szövetségesek, mondtam erre, kénytelenek a lengyel és görög példa szerint fejet hajtani a befejezett tények előtt. A magyar katolikus egyház helyzetét illetőleg, mondtam, nincs pontos [1v] értesülésem. A hercegprímás őeminenciája⁶⁴ irodaigazgatójának levelét tudom csak prezentálni, mely azt mondja, hogy az oroszok eddig jól viselkednek, eltekintve az asszonyokon súlyos, sőt halálos formában elkövetett erőszakoskodástól. Őszentsége fájdalmas sóhajjal jegyezte meg, hogy erről kapott jelentést, és sajnos nem lehet semmit sem tenni ellene, mert a bolsevista kormányzat nem reagál semmi protestálásra sem! Most én tettem fel a kérdést, hogy ha nem is normális diplomáciai úton, de talán valami közvetítéssel nem kapot[t]-e a szentszék valami biztató ígéretet, hogy a hadilag megszállt területeken az egyházi intézményeket kímélni fogják? Mire a pápa őszentsége fájdalmas mosollyal jegyezte meg, „mit képzelsz, mi tudjuk, hogy a szovjetben hogy bánnak az egyházzal, és ebből nem sok jót sejtünk a megszállott területeket illetőleg sem.” Tehát a Kun Béla-féle⁶⁵ recept, mondtam: első napokban igen liberális bánásmód, majd a kommunista pártok megszervezése után, mert ráérne[k], maguk a helyi szovjetek szavazzák meg a vallásügyi tiltó rendeleteket és a papság üldözését. Mind ez ideig, mondtam, csak a Kele preláthus-plebános⁶⁶ meggyilkolásáról és Gálffy nagyváradi kanonok-plebános⁶⁷ mártírhaláláról jöttek hírek, ha ugyan beigazolódnak, de ez nem prejudikál a borzalmaknak, melyek az egyházra és intézményeire várnak. A bíboros hercegprímásról szólva a Szentatyá örömmel mondtotta, hogy néhány napja kapott sürgöny-üdvözlést tőle karácsonyra, melyre igen melegen válaszolt; elképzelt, milyen nehéz helyzetben van ő is a karácsony-vigíliáján történt okkupáció után: újabb hírt sajnos még nem kapott a Szentszék sem felőle, sem a nuncius⁶⁸ felől, ki Budapesten marad, míg esetleg az oroszok el nem tanácsolják, mint a balti államok nunciosait annak idején! Jelenttem még őszentségének Scheffler szatmári püspök⁶⁹ levelét, melyben leírja 21 papjának szörnyű halálát a püspöki palota óvhelyét ért bomba telitalálat következtében, melyből ő maga is csak a Gondviselés különös kegyéből menekült meg, mert éppen szőlőhegyi villájában tartózkodott öccsével együtt. Mondtam, a püspök azt írta, hogy ő és népe nagyon szeretik a Szentatyát, és benne látják az emberségesebb jobb jövő egyedüli biztosítékát és harcosát.

⁶⁴ Serédi Jusztinián (1927–1945): bíboros, prímás, érsek.

⁶⁵ Kun Béla (1886–1938): 1919-ben külügyi népbiztos.

⁶⁶ Dr. Kele István pápai preláthus, egykori felsőházi tag valójában 1959-ben halt meg.

⁶⁷ Gálffy Sándor váradoszlasi apátplebános.

⁶⁸ Angelo Rotta érsek, budapesti apostoli nuncius (1930–1945).

⁶⁹ Boldog Scheffler János vértanú szatmári püspök (1942–1952).

Pápának láthatólag jólesett ezen közlés, és ismételte, mindent megteszünk, amit tehetünk, de csak a Gondviselésben bízhatunk, mert a földi hatalmaságok nem hallgatnak reánk! Érdeklődött Szentatya [2r] Horthy kormányzó úr iránt és családja iránt is: sajnós nem tudtam megmondani, hol vannak, mire megjegyezte, nekünk sem sikerült kitudakolnunk tartózkodási helyüket, de hisszük, jól bánnak velük? Mondottam, hogy úgy érzem, kormányzó úr érzelmét is tolmácsolom, amikor nevükben is kifejezem jókívánságaimat, mire pápa őszentsége igen melegen emlékezett Horthy kormányzó úr egyenes, nemes férfiasságára, s a főméltóságú asszony mély vallásosságára, szomorú részvétellel említvén a gyermekeik halála által őket ért nagy megpróbáltatásokat. Apor őexcjáról is érdeklődött a Szentatya, kérdezvén, hogy mit csinál? Mondottam, hogy volt szentszéki követ urunk igen aktívan igyekezik Magyarország iránt szimpátiát kelteni az alleatusoknál, s ezzel enyhíteni a háború utáni idők borzalmasságait. Persze, mondottam, a szovjet egyoldalú politikája mellett kevesebb a kilátás a sikerre, de hallomásom szerint felkereste a szovjet nagykövetet is, hogy a provizorikus magyar kormány iránti bizalmát kifejezze, s egyúttal jobb hangulatot keltsen ott a magyar ügy iránt, vigyáz arra is, mondottam, hogy a nagyobbára kikeresztelt zsidókból álló „Szabad magyarok római szövetsége” túlbuzgó ne legyen kis üzletei érdekében.

Majd ismét az eucharisztikus kongresszus szép napjaira emlékezett a Szentatya, és őszinte sajnálatát fejezte ki Budapest pusztulása felett, de egyúttal azon reményének is kifejezést adott, hogy talán nem lesz olyan teljes ez a pusztulás, mint amilyennek így az események sodrában távolból látjuk?!

Családom, főleg anyám iránt is érdeklődött a pápa, mire mondottam, hogy Jób példája szerint el vagyok szánva arra, hogy a legnagyobb áldozatot is alázas fejhajtással fogadom, és bár sejtem, hogy anyám, testvéreim és vagyonom a legnagyobb veszélyben forognak, hiszen napokig dült a harc Gödöllő körül, mégsem adom fel a reményt, hogy vigasztaló hírt is kaphatok majd, ha a nunciussal újra felvehetjük a távirati érintkezést. A magam jogi helyzetét illetően Szentatya érdeklődésére kifejtettem, hogy mint eleddig, úgy ezután is teljesen a szentszéki államtitkárság direktíváira hagyatkozom, s amint semmiképpen nem tettem hűségesküt vagy bármily nyilatkozatot a nemzetiszocialista Szálasi-kormánynak, úgy most is bevárom, míg a debreceni ideiglenes kormány a nunciussal érintkezést kap, és ennek alapján a Szentszék dönt [2v] állásfoglalását illetően, ami majd az én állásfoglalásomat is meghatározza. Ismételtam, hogy a mai Miklós-kormány tagjai nagyobb részét ismerőseim, s külön említettem Vörös honvédelmi minisztert⁷⁰, ki régi jó barátom is, mire őszentsége megjegyezte, hogy Vörös miniszterre emlékszik ő is Szombathelyi vezérkari főnökkel⁷¹ tett audiencia-látogatása alkalmából. Pápa őszentsége

⁷⁰ Vörös János (1891–1968): vezérezredes, honvédelmi miniszter (1944. dec. 22.–1945. nov. 15.).

⁷¹ Szombathelyi Ferenc (1887–1946): vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke (1941–1944.).

említette, hogy ő igen bízik Szt. István és az újonnan kanonizált kedves Szent Margit⁷² közbenjárásában, kinek szép ünneplését már elő is készítette, s igen várja, mikor kerülhet rá sor, – mire én mondtam, hogy Sz. Margit kultusza majd Magyarország újjáépítésében visz nagy szerepet.⁷³ – Ezek után őszentsége ismételten meleg együttérzéssel mondta,⁷⁴ mennyire kívánja Magyarország boldogulását és talpraállítását, és áldását adta a kormányzói családra, s minden szenvedő magyarra, kedves figyelemmel külön említve anyámat és testvéreimet is. – Kihallgatásom kb. 17 percig tartott.

Felhasznált források és irodalom

PMIL = Pápai Magyar Intézet Levéltára, Róma

LFF = Luttor Ferenc Fond

VFL = Veszprémi Főegyházmezei Levéltár, Veszprém

I.1.44.a. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta Dioecesana, Iktatott iratok

[N.N.], 1950. = [N.N.]: *Geiger, Vogeler, Sanders és kémtársai a törvényszék előtt*. [Bp., 1950.]

MAGH = VERESS, Andreas (ed.): *Matricula et acta Alumnorum collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum*. Bp., 1917. (Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae Studentium 2.)

BEKE, 1998. = BEKE Margit: A Pápai Magyar Egyházi Intézet megalapítása és első évei Rómában (1929–1945). In: CSORBA László (szerk.): *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*. Bp., [1998.] 69–73.

CSÍKY, 2015. = CSÍKY Balázs: Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben. In: FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Bp.–Róma, 2015. (METEM Könyvek 84.) 127–145.

CSORBA, 1998. = CSORBA László: A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-től napjainkig. In: CSORBA László (szerk.): *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*. Bp., [1998.] 75–94.

⁷² Árpád-házi Szent Margitot 1943-ban avatták szentté.

⁷³ A „Pápa őszentsége” kezdetű mondat a „nagy szerepet”-ig utólagos betoldás.

⁷⁴ Az utólagos betoldás miatt áthúzott (említette) és kézírással javított szó.

- LÁZÁR, 2013. = LÁZÁR István Dávid: Szántó (Arator) István SJ tevékenysége a római Collegium Hungaricum megalapításában. In: AJKAY Alinka – BAJÁKI Rita (lekt., szerk.) *Pázmány nyomában. Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*. Vác, 2013. 305–310.
- TÓTH, 2012. = TÓTH Tamás: A Collegium Germanicum et Hungaricum Levéltára. In: TUSOR Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szent-szék. (Források és távlatok.) Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*. Bp.–Róma, 2012. (Collectanea Vaticana Hungariae I/8.) 137–156.
- TÓTH, 2017. = TÓTH Tamás: A Pápai Magyar Intézet, Róma. Róma–Bp., 2017.
- TUSOR, 2004. = TUSOR Péter: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*. Bp.–Róma, 2004. (Collectanea Vaticana Hungariae I/1., Excerptum.)

A diocesan priest of Veszprém in Rome: Ferenc Luttor

One of the most exciting careers of diocesan priests of Veszprém is that of Ferenc Luttor. He was the founding rector in 1928 of the Hungarian Pontifical Ecclesiastical Institute [Pápai Magyar Intézet] in Rome, who was also a diplomat: the canon law counsellor of the Hungarian embassy at the Holy See. However, opinions regarding his life in 1944–1945 are still controversial. Luttor stayed in his position all the time, contrary to any other diplomats living in Rome. He accepted the position of the envoy as at that time he was the only Hungarian diplomat on duty in the city. Luttor's decision was motivated by the fact that he was a Catholic priest who wanted to stick by the Hungarian Pontifical Institute organised by himself and intended to take advantage of his exceptional relationships with the Holy See. He believed that the best way to serve his country and church was to remain a link between Hungary and the Holy See. According to the documents in his bequest, the Vatican supported his efforts. Luttor's above described decision in 1944, however, had a heavy and tragical influence on his life after the war and the Communist takeover – he became *persona non grata*. He, who had earlier been a recognised ecclesiastical leader, a multiple proponent to episcopacy, was forced to debase in exile in the distant Argentina in 1953 as the spiritual leader and benefactor of the local Hungarian nuns of the Institute of the Blessed Virgin Mary.